

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Караман Костянтин Валерійович

Історична пам'ять як чинник розвитку євроскептицизму в країнах Європейського Союзу

УДК 321:159.953
 DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.1>

Караман Костянтин Валерійович
 orcid.org/0000-0003-2965-9661
 аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Маріупольського державного університету
 пр. Будівельників, 129, Маріуполь, Донецька область, Україна

Євроскептицизм є важливим фактором, який визначає розвиток Європейського Союзу. Сутність феномену євроскептицизму та фактори, які впливають на його поширення, є актуальним напрямом сучасних наукових розвідок. Серед факторів, які впливають на поширення євроскептицизму, є феномен історичної пам'яті, що актуалізує вивчення зв'язку між зазначеними феноменами. Метою дослідження є вивчення взаємозв'язку історичної пам'яті та євроскептицизму в контексті можливості використання історичної пам'яті як засобу впливу на процес формування євроскептичних світоглядних установок. Використання загальнонаукових методів і методу історичного аналізу дало змогу підтвердити важливість історичної пам'яті як фактора, який має великий вплив на розвиток євроскептицизму у всіх країнах ЄС. Під час дослідження євроскептицизм було визначено як ідеологію і політичну практику, яку реалізують противники процесу формування загальноєвропейської культури пам'яті, конструювання наднаціональної політики пам'яті, стверджуючи виключну роль саме національної пам'яті, яку вони використовують як ефективний засіб боротьби за політичну владу.

Досвід ЄС щодо формування загальноєвропейської культури пам'яті показав, що політика пам'яті має двоїсту природу. З одного боку, вона може бути ефективним інструментом консолідації, з іншого – має конфліктний потенціал. Показано, що історична пам'ять політизується, перетворюючись на інструмент політичної боротьби, а політика пам'яті – на елемент державної та партійної політики. На просторі ЄС актори політичного процесу активно використовують політику пам'яті у власних цілях і в боротьбі за владу всередині національних держав. Історична пам'ять стала важливим ресурсом євроскептиків для розширення свого впливу. Посилення значущості історичної пам'яті в житті сучасного суспільства пов'язано з результатом втрати чіткого образу майбутнього, стабільності та впевненості, що призвело до зростання суспільного інтересу до минулого. Було підтверджено, що історична пам'ять може бути використана як засіб формування масової свідомості відповідно до необхідних політичних цілей, що уможливило її використання в ролі фактора дезінтеграції та сприяло активізації євроскептичних настроїв в ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, євроскептицизм, історична пам'ять, національна пам'ять, загальноєвропейська культура пам'яті.

Вступ. Євроскептицизм став одним із важливих трендів, які визначають розвиток ЄС у XXI столітті. Сам феномен євроскептицизму являє собою складне та багаторівневе явище, яке останнім часом активно досліджується представниками різних наукових шкіл, що репрезентують майже весь спектр соціально-політичних, економічних і гуманітарних дисциплін. Концептуальні підходи до його вивчення, розроблені П. Таггартом і А. Щербакіом, отримали подальший розвиток у працях західних авторів та в роботах представників наукових шкіл пострадянського простору.

Але попри наявність значної кількості досліджень, цей феномен не має однозначного трактування. До найбільш дискусійних аспектів євроскептицизму належить проблема розуміння його сутності, причин, які зумовлюють і сприяють поширенню євроскептицизму. Наочним прикладом переможного ходу євроскептицизму по країнах ЄС стала виборча кампанія 2015–2016 рр., під час якої євроскептики домоглися успіху на виборах у Європарламент, збільшивши свою присутність

у середньому на 38 депутатів, а також на виборах у національні парламенти [13].

Враховуючи складність феномену євроскептицизму та поширення його впливу в сучасній Європі, у дослідженні розглянуто взаємозв'язок євроскептицизму та історичної пам'яті.

Мета та завдання. Дослідити зв'язок феномену історичної пам'яті та феномену євроскептицизму в контексті можливості використання історичної пам'яті як засобу впливу на процес формування євроскептичних настроїв і світоглядних установок.

Методи дослідження. Дослідження здійснюється з використанням загальнонаукових методів, зокрема таких, як: аналіз і синтез, порівняння та узагальнення. У статті застосовано метод історичного аналізу, за допомогою якого розкриваються особливості використання історичної пам'яті як засобу впливу на розвиток євроскептицизму.

Результати. В історії розвитку Європейського Союзу чітко простежуються два знакових тренди, що стали певними маркерами, які характеризують розвиток інтеграційного союзу національних дер-

жав у XXI столітті: це різке зростання інтересу до свого минулого, його переосмислення в контексті викликів теперішнього та гостре затребування нових політичних орієнтирів, світоглядних установок через глибоке розчарування в партіях мейнстріму й політики, яку вони проводять [17, с. 41].

Євроскептицизм визначено як ідеологію й політичну практику. Політичні партії та рухи євроскептичного спрямування цілеспрямовано використовують події та явища минулого, формують негативне сприйняття ЄС та його політики. Євроскептики є противниками процесу формування загальноєвропейської культури пам'яті, конструювання наднаціональної політики пам'яті, стверджуючи виняткову роль саме національної пам'яті, яку вони використовують як ефективний засіб боротьби за політичну владу.

Проблематика вивчення історичної пам'яті знайшла відбиття у працях відомих закордонних учених: П. Нора, А. Ассман, П. Хаттона, П. Рікера, Ю. Лотмана на інших. Серед вітчизняних дослідників цього дискурсу варто назвати Л. Нагорну, М. Школяр, Ю. Зернію, С. Пахоменко та інших.

У межах зазначеної теми особливу значимість має концепт М. Хальбвакса, який визначає, що індивідууму доступно два види пам'яті, які впливають на формування його світогляду: з одного боку, у певні моменти індивід здатен поводитись як член групи (суспільства), утримуючи в пам'яті спогади, які так або інакше стосуються його групи; з іншого боку, його спогади вбудовуються в межі його особистості та його особистого життя. Отже, друга пам'ять виступає внутрішньою, а перша, колективна – визначається сьогодні як історична. Історична пам'ять – це запорука ідентичності суспільства, його ядро. Отже, формування загальноєвропейської ідентичності як головної умови успіху проєкту «Єдина Європа» можливо тільки за наявності загальноєвропейської історії [17, с. 42].

Природа історичної пам'яті може бути актуалізована відповідно до тої політичної повістки, яка визначається потребами суспільства або певними соціальними чи політичними групами. Актуалізація минулого з метою його переосмислення в контексті нових соціальних умов призводить до змін у суспільній свідомості, оскільки історичне минуле становить основу, ментальне ядро суспільної свідомості [14, с. 291]. Водночас історична пам'ять є цінністю, яка значущим чином визначає як соціальну, так і політичну поведінку. Характер цього впливу визначає зміст пам'яті, а також детермінується способами використання суспільної пам'яті для досягнення конкретних цілей – для обґрунтування або виправдання сучасності. Водночас пам'ять є найважливішою умовою самоідентифікації індивіда та укріплення соціальних груп і націй загалом [6, с. 60], де слово «минуле» має більше значення, ніж історія сьогодення [22, с. 72].

Історична пам'ять, реалізуючи свої функції, що впливають з її природи як соціального концепту, впливає на суспільну свідомість, формує оцінки минулого, опосередковано впливає на розвиток політичних процесів, будучи інструментом політичної боротьби.

Боротьба за владу й політичне лідерство виявляється і як суперництво різних версій історичної пам'яті і різних символів величі та ганьби в розумінні тих чи інших політичних сил. Це вимагає реалізації процесу формування історичної пам'яті. Згадана потреба може бути зумовлена також запитамі самого суспільства.

Для формування історичної пам'яті важливі три процеси: забуття минулого; різні інтерпретації чинників і подій минулого; актуалізація (відтворення минулого в контексті проблем сьогодення) [6, с. 180]. Їх реалізація вимагає конкретної діяльності, що дає змогу її здійснювати. Це політика пам'яті (politics of memory) – термін, що з'явився в Німеччині в 1980-ті роки і широко використовувався в дослідженнях тих років. Як і поняття «історична пам'ять», вказана категорія не має однозначного трактування.

Низка дослідників визначає історичну пам'ять як функціональну систему взаємодії та комунікацію різних акторів щодо політичного використання минулого [4, с. 2], а також як найважливіший інструмент формування макрополітичної ідентичності того чи іншого суспільства й цілеспрямовані політичні публічні дії, за допомогою яких події минулого запам'ятовуються, репрезентуються або забуваються [12].

Отже, політика пам'яті трансформується в найважливіший елемент політичної боротьби, що ініціювало процес інституалізації політики пам'яті через створення спеціальних структур, метою яких була робота з усім комплексом проблем, пов'язаних із реалізацією політики пам'яті. Ними стали Інститути пам'яті та аналогічні структури з іншими назвами.

Історична пам'ять вбудовується в певне правове поле, у межах якого повинен реалізуватися концепт історичної пам'яті. Цей процес ішов на наднаціональному і на національному рівнях. У 1990-ті роки ЄС визначив суть загальноєвропейської культури пам'яті як сприйняття європейцями спільності історичного процесу, до якого причетні їхні країни та народи [20, с. 89]. Рішення вказаного завдання в межах ЄС було пов'язано з великими складнощами й труднощами різнопланового характеру.

Природа одних крилася в тому, що загальноєвропейська культура пам'яті мала формуватися з кількох різнорівневих складників: пам'яті індивідуальної, колективної, національної, наднаціональної, в окремих випадках – регіональної (з урахуванням особливостей розвитку країн-чле-

нів, наприклад, Іспанія, де значиму роль відіграє пам'ять регіональна). Інші складнощі були зумовлені необхідністю вироблення концепту загальноєвропейської культури пам'яті, її принципів, певного історичного нарративу.

У реалізації історичної пам'яті ЄС простежуються два етапи. Перший хронологічно охоплює 1990-ті роки та завершується в 2004 році. Другий триває з 2005 року й дотепер.

Політика пам'яті ЄС з моменту свого становлення передбачала три напрями: це репрезентація минулого Європи у створенні позитивної ідентичності ЄС, забезпечення образу своєї внутрішньої єдності через протистояння образу «чужого» та пропаганда універсальної європейської культури під гаслом: «Усі суперечності у сфері політики пам'яті будуть подолані, бо демократія та інтеграція ведуть до згасання націоналізму й об'єктивно створюють умови для формування космополітичної культури пам'яті», тобто в межах ЄС політика пам'яті розглядається як загальноєвропейська історична пам'ять [21, с. 128–130].

Процес формування загальноєвропейської культури пам'яті викликав широку дискусію, яка триває і сьогодні – насамперед це стосується перспектив і меж спільної європейської пам'яті її характеру [18]. Пам'ять Європи повинна являти собою в ідеалі не гомогенний майстер-нарратив, а спільність пам'яті в діалозі та взаємодії національних образів в історії.

Формування загальноєвропейської культури пам'яті насамперед передбачало розроблення самого концепту загальноєвропейської культури пам'яті. Процес створення проходив досить повільно під час численних дискусій. Остаточний концептуальний підхід до загальноєвропейської культури пам'яті було сформульовано в 1980-ті роки. В його основу покладено опрацювання історичного минулого Європи ХХ століття, пов'язаного з подіями двох світових воєн. Пріоритетом став історичний нарратив історії III Рейху та Другої світової війни, на основі чого було сформовано консолідуючий історичний нарратив [16]. А. Ассман зазначала, що метою його є розуміння унікальності Голокосту як головної європейської трагедії ХХ століття. Голокост став тією ниткою, яка виткала канву для загальноєвропейської культури пам'яті – загальноєвропейський історичний нарратив. Це «граничне втілення катастрофічного досвіду, який порушив нарратив спадкоємності в послідовній реалізації базисних цінностей і забезпечив цілісну ідентичність» [9, с. 89–90].

До початку ХХІ століття ЄС домігся значних успіхів у реалізації проєкту «Єдина Європа», запровадивши єдину валюту – євро. Успішно розв'язувалися завдання, пов'язані з рухом до «глобальної космополітичної пам'яті», формування загальноєвропейської ідентичності [9, с. 88].

На початку ХХІ століття понад 67 % громадян ЄС сприймали себе передусім європейцями. Загальноєвропейська культура пам'яті, стаючи, по суті, космополітичною, посіла домінуючі позиції в історичному нарративі європейського простору.

Але у 2004 році відбулося масштабне розширення ЄС завдяки країнам колишнього соціалістичного табору. Розширення, здійснене суто в політичних цілях і без економічних обґрунтувань, стало причиною розвитку цілого комплексу негативних для ЄС наслідків, одним із яких стало виникнення «конфлікту пам'яті». Культура пам'яті країн Центральної та Східної Європи спиралася на принципово інші концепції осмислення досвіду історичного минулого та його найважливішого пласта, пов'язаного з Другою світовою війною – це була інша історична пам'ять [16, с. 69]. Основою історичної пам'яті був націоналізм, а її ключовим компонентом, основою історичного нарративу – концепт жертвовності [20, с. 90]. Історична пам'ять цих країн була орієнтована на визнання себе подвійними жертвами – гітлерівського режиму та радянського тоталітаризму. Звідси їх бажання брати на себе провину та відповідальність за Голокост і нести вантаж покаяння. Вони вважали себе такими самими жертвами, як і єврейський народ, тому не збиралися долучатися до тієї концепції культури пам'яті, яка склалася на той час у межах ЄС. Ба більше, у межах оцінки Голокосту вони намагалися конструювати свої національні нарративи «в пошуках втраченого геноциду» [9, с. 90].

Модель історичної пам'яті нових членів вибудувалася на основі прирівнювання комуністичних режимів до режиму Гітлера. Для них вони були за своєю суттю явищем одного порядку. На офіційному рівні ці держави відмовилися приєднатися до офіційного концепту, прийнятого ЄС, захищаючи право мати свою культуру пам'яті. Історична пам'ять відігравала ключову роль у національному становленні нової демократичної державності, у формуванні нових цінностей, соціально-психологічного клімату та суспільної свідомості в нових країнах-членах об'єднаної Європи [19, с. 112]. Історична пам'ять і політика пам'яті в цих країнах стала ефективним засобом консолідації суспільства навколо певних політичних сил.

Відмовившись вбудовуватися в активний концепт загальноєвропейської культури пам'яті, нові країни ЄС повелися щодо прийнятої культури історичної пам'яті досить агресивно, прагнучи якщо не замінити її, то кардинально скоригувати відповідно до національного концепту [1].

В умовах нової реальності, що склалась і положення якої посилювались у результаті провалу ухвалення Конституції ЄС у 2005 році, Брюссель змушений був скоригувати політику пам'яті, надати їй динамізму, системності, зробити її більш дієвою та зрозумілою для всіх громадян Євросоюзу. В умо-

вах розширення ЄС історична пам'ять Європи могла представляти лише такий наратив, основу якого становитимуть діалог і взаємопроникнення національних образів. Повинен бути досягнутий консенсус, передумовою якого є розділене європейське знання про «катів і жертв» [3].

Були скориговані принципи політики пам'яті, перехід від космополітичного підходу до принципу діалогу, оснований не тільки на конфлікті інтересів, а й на взаємній повазі сторін. У межах вказаного підходу було здійснено коригування ключових оцінок загальноєвропейського історичного наративу. Наприклад, у 2009 році Європарламент вніс доповнення в раніше ухвалений у 2005 році документ, що дає оцінку Голокосту та фашистському режиму з уведенням у ці оціночні межі радянського тоталітаризму. У наступні роки оцінки наративу Другої світової війни стали дедалі більше відповідати концепту культури історичної пам'яті, прийнятому країнами «Молодої Європи», про що наочно свідчить зміст документа, ухваленого в цей період. У 2019 році Європарламент ухвалив резолюцію «Про вплив історичної пам'яті на майбутнє Європи» [7], де йшлося про авторитаризм і тоталітаризм нацистського і комуністичного режимів.

З метою подолання «кризи пам'яті» ЄС і його інститути управління активізують свою діяльність у цій царині. Вона набуває системно-планового характеру, розрахованого на довгострокову перспективу, про що свідчить реалізація в цей період двох спеціальних програм, метою яких було подолання кризи та зміцнення загальноєвропейської ідентичності, а саме – Ініціатива «Європа для громадян» 2006–2013 і Ініціатива «Європа для громадян» 2014–2020 [2].

Розробленню другої програми передував глибокий аналіз, здійснений на замовлення Комітету Європарламенту, на тему «Європейська історична пам'ять: політика, проблеми, перспективи» [20, с. 88]. Це дало змогу більш чітко сформулювати програму формування історичної пам'яті в ЄС. Корекція політики пам'яті передбачала зближення двох концептів на користь підходів східноєвропейських країн, але її реалізація не призвела до досягнення поставлених цілей.

Аналіз наукових джерел показує наявність зв'язку конфлікту пам'яті і трансформацію євроскептицизму з маргінала політичного життя на впливову політичну силу. Більшість дослідників схильна пов'язувати одну з причин зростання євроскептицизму з відсутністю загальноєвропейської ідентичності. «Конфлікт пам'яті» фактично унеможливив формування її базового складника – загальноєвропейської культури пам'яті. Це багато в чому спровокувало зростання євроскептицизму, посилення його впливу в політичному житті країн ЄС і вихід на наднаціональний рівень. Свідченням є успіх євроскептиків на виборах в Європарламент

у 2014, 2019 роках, де їм вдалося створити свої фракції [12, с. 7–8], а також успіхи євроскептичних партій у виборчих кампаніях 2014–2020 років на національному рівні. Яскравим прикладом може служити успіх політичної партії «Альтернатива для Німеччини», створеної лише в 2013 році: але за підсумками виборів до Бундестагу в 2017 році вона стала третьою політичною силою в країні. Паралельно у Франції лідер ультраправої консервативної партії «Національний фронт» М. Ле Пен вийшла до другого туру президентських виборів, будучи однією з представників євроскептичного напрямку.

Усе це дає змогу більшості експертів зробити висновок про те, що ЄС зазнав поразки в розв'язанні завдання щодо формування загальноєвропейської культури пам'яті, відсутність якої не дає змоги говорити і про наявність загальноєвропейської ідентичності.

Оцінюючи діяльність ЄС у цьому напрямі, західні дослідники вказували, що в межах ЄС фактично неможливо сформувати єдину загальноєвропейську пам'ять. Історично внаслідок специфіки розвитку територій, що входять до ЄС, і їхньої історичної пам'яті можна виділити протилежні по суті типи історичної пам'яті: атлантичну (західноєвропейську), німецьку, східно-центральноевропейську, які конкурують між собою [10, с. 657–659].

Історична пам'ять трансформувалася з космополітичного інструменту в розсадник протиріч і антагонізмів, пов'язаних із нав'язуванням свого трактування історії [10]. Вона не «інтегрує», а «дезінтегрує» Європейський Союз.

Досвід ЄС щодо формування загальноєвропейської культури пам'яті показав, що політика пам'яті має двоїсту природу. З одного боку, вона може бути ефективним інструментом консолідації, з іншого – носить у собі конфліктний потенціал. Зокрема, руйнування єдиного концепту загальноєвропейської культури пам'яті, поява альтернативного проєкту призвели до глибокої кризи європейської ідентичності, підірвали європейську солідарність, відсутність якої було яскраво продемонстровано в період міграційної кризи 2015–2016 років і пандемії 2020–2021 років.

Вихід із кризової ситуації вимагає нового типу конструювання минулого, вироблення нового типу спільної європейської політики пам'яті. Окремі сюжети, пам'ять груп, країн, регіонів можуть жити власним життям, будучи вписаними в загальну історичну рамку ЄС [8]. Майбутнє покаже, чи зможе Брюссель розв'язати це завдання, але від його розв'язання залежить майбутнє Євросоюзу. У цьому солідарна більшість експертів і дослідників. Неможливість розв'язання цієї проблеми на сучасному етапі об'єктивно створює ґрунт для сприйняття громадянами ЄС програмних установок, риторики, вимог і гасел євроскептиків, які

активно виступають проти загальноєвропейської культури пам'яті.

Висновки. Історична пам'ять має вирішальний вплив на розвиток євроскептицизму майже у всіх країнах ЄС. Посилення значущості історичної пам'яті в житті сучасного суспільства пов'язано з результатом втрати чіткого образу майбутнього, стабільності та впевненості, що призвело до зростання суспільного інтересу до минулого. Паралельно це сприяло активізації політики управління минулим, маніпуляції минулим за допомогою формування історичної свідомості відповідно до тих чи інших політичних цілей і завдань держави, національних структур або навіть конкретної групи людей.

Історична пам'ять політизується, перетворюючись на інструмент політичної боротьби, а політика пам'яті – на елемент державної та партійної політики. На просторі ЄС всі актори-учасники політичного процесу активно використовують політику пам'яті у власних цілях у конфронтації з ЄС та в боротьбі за владу всередині національних держав. Історична пам'ять стала важливим ресурсом євроскептиків для розширення свого впливу. Державами проводиться політика пам'яті, спрямована на формування пріоритетів, пов'язаних із національними цінностями, сприйняттям унікальності та неповторності свого минулого, значимістю цих характеристик для сьогодення.

Національна пам'ять, навіть в умовах глобалізації та цілеспрямованої діяльності на шляху її трансформації в межах ЄС в загальноєвропейську культуру пам'яті, виявилася для громадян ЄС пріоритетом. Криза загальноєвропейської ідентичності, пов'язана з крахом прагнення сформувати загальноєвропейську культуру пам'яті, є свідченням того, що почуття національної гордості та підтримка національної історичної пам'яті мають істотний негативний вплив на підтримку європейської інтеграції. Це, зі свого боку, дає змогу зробити висновок про тісну взаємодію та взаємовплив соціокультурного феномену історичної пам'яті та політичного феномену, яким є євроскептицизм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Clarke D. Communism and Memory Politics in the European Union. *Central Europe*. 2014. Vol. 12. № 1. P. 99–114.
2. Council Regulation (EU) No 390/2014 of 14 April 2014 establishing the Europe for Citizens programme for the period 2014–2020. URL: <https://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/meleth10102012.pdf>.
3. Eszerházy P. Also: die Keule. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 10.10.2004. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/peter-eszerhazy-also-die-keule-1194869.html>.
4. Fuchs E., Otto M. Educational Media, Textbooks, and Postcolonial Relocations of Memory Politics

in Europe. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*. 2013. № 5 (1). P. 1–13.

5. Harmsen R., Spiering M. Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration (*European Studies* 20). Rodopi, 2005. 290 p.
6. Hutton P.H. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, 1993. 255 p.
7. Importance of European remembrance for the future of Europe European Parliament resolution of 19 September 2019 on the importance of European remembrance for the future of Europe (2019/2819(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.pdf.
8. Leggewie C. Seven circles of European memory. *Eurozine*, 2010. URL: <https://www.eurozine.com/seven-circles-of-european-memory>.
9. Levy D., Sznajder N. Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*. 2002. № 5 (1). P. 87–106.
10. Mälksoo M. The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*. 2009. № 15 (4). P. 653–680.
11. Real-Dato J., Sojka, A. The Rise of (Faulty) Euroscepticism? The Impact of a Decade of Crises in Spain. *South European Society and Politics*. 2020. № 21. P. 1–28.
12. Treib O. Euroscepticism is here to stay: what cleavage theory can teach us about the 2019 European Parliament elections. *Journal of European Public Policy*. 2020. № 28. P. 1–16.
13. The European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/previous-elections>.
14. Tryma K., Pakhomenko S., Francis J. The Use of Force against Ukraine and International Law. In E. Tsybulenko & S. Sayapin (Eds.), *The Russian–Ukrainian War in Donbas: Historical Memory as an Instrument of Information Warfare*. 1st ed. 2018 ed., pp. 297–312). T.M.C. Asser Press.
15. Winzen T. Government Euroscepticism and differentiated integration. *Journal of European Public Policy*. 2020. №27. P. 1–19.
16. Ассман А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика / пер. с нем. Б. Хлебникова. Москва : Новое литературное обозрение, 2018. 328 с.
17. Вайнштейн Г. Евроскептицизм: новый фактор европейской политики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2015. № 8. С. 40–48.
18. Зерній Ю.О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). С. 35–43.
19. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с.
20. Медушевский Н.А. Евроскептицизм: почему единая политика памяти для ЕС не представляется возможной. *Теории и проблемы политических исследований*. 2019. Т. 8. № 4. С. 87–93.
21. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.

22. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора; пер. із фр. А. Рєпи Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. 272 с.

23. Нора П. Всемирное торжество памяти. *Неприкосновенный Запас*. 2005. № 2. URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/vsemirnoe-torzhestvo-pamyati.html>.

24. Школяр М.В, Дудок О.І. Актуалізація історичної пам'яті в контексті національної ідентичності. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2019. № 22 (8). С. 5–13.

REFERENCES:

1. Clarke D. (2014) Communism and Memory Politics in the European Union. *Central Europe*. Vol. 12. № 1. P. 99–114. [In English].

2. Council Regulation (EU) No 390/2014 of 14 April 2014 establishing the Europe for Citizens programme for the period 2014–2020. URL: <https://www.yypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/meleth10102012.pdf> [In English].

3. Eszerházy P. (2004) Also: die Keule. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 10.10.2004. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/peter-eszerhazy-also-die-keule-1194869.html> [In German].

4. Fuchs E., Otto M. (2013) Educational Media, Textbooks, and Postcolonial Relocations of Memory Politics in Europe. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*. № 5 (1). P. 1–13. [In English].

5. Harmsen R., Spiering M. (2005) Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration (European Studies 20). Rodopi. 290 p. [In English].

6. Hutton P.H. (1993) *History as an Art of Memory*. University Press of New England, 255 p. [In English].

7. Importance of European remembrance for the future of Europe European Parliament resolution of 19 September 2019 on the importance of European remembrance for the future of Europe (2019/2819(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.pdf [In English].

8. Leggewie C. (2010) Seven circles of European memory. *Eurozine*. URL: <https://www.eurozine.com/seven-circles-of-european-memory> [In English].

9. Levy D., Sznajder N. (2002) Memory Unbound: The Holocaust and the Formation of Cosmopolitan Memory. *European Journal of Social Theory*. № 5 (1). P. 87–106. [In English].

10. Mälksoo M. (2009) The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*. № 15 (4). P. 653–680. [In English].

11. Real-Dato J., Sojka, A. (2020) The Rise of (Faulty) Euroscepticism? The Impact of a Decade of Crises in Spain. *South European Society and Politics*. № 21. P. 1–28. [In English].

12. Treib O. (2020) Euroscepticism is here to stay: what cleavage theory can teach us about the 2019 European Parliament elections. *Journal of European Public Policy*. № 28. P. 1–16. [In English].

13. The European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/previous-elections> [In English].

14. Tryma K., Pakhomenko S., Francis J. (2018) The Use of Force against Ukraine and International Law. In E. Tsybulenko & S. Sayapin (Eds.), *The Russian–Ukrainian War in Donbas: Historical Memory as an Instrument of Information Warfare*. 1st ed. 2018 ed., pp. 297–312. T.M.C. Asser Press. [In English].

15. Winzen T. (2020) Government Euroscepticism and differentiated integration. *Journal of European Public Policy*. № 27. P. 1–19. [In English].

16. Assman A. (2018) Dlinnaya ten proshlogo: Memorialnaya kultura i istoricheskaya politika [The Long Shadow of the Past: Memorial Culture and Historical Politics]. Moscow : Novoe literatyrnoe obozrenie. 328 s. [In Russian].

17. Vaynshteyn G. (2015) Evroskeptitsizm: novyy faktor evropeyskoy politiki [Euroscepticism as a new factor for European politics] *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniya*. № 8. S. 40–48. [In Russian].

18. Zernii Yu. (2008) Yak suspilstva pamiataut: vlastyosti ta mekhanizmy funktsionuvannia istorichnoi pam'iaty [How societies remember: properties and mechanisms of functioning of historical memory] *Stratehichni priorytety*. № 4 (9). S. 35–43. [In Ukrainian].

19. Konnerton P. (2004) Yak suspilstva pamiataut [How societies remember]. Kyiv : Nika-Tsentr. 184 s. [In Ukrainian].

20. Medushevskiy N. (2019) Evroskeptitsizm: pochemu edinaya politika pamyati dlya ES ne predstavlyaetsya vozmozhnoy [Euroscepticism: why a common memory policy for the EU is not possible]. *Teorii i problemy politicheskikh issledovaniy*. Vol 8. № 4. S. 87–93. [In Russian].

21. Nahorna L. (2012) Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii [Historical memory: theories, discourses, reflections]. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 328 s. [In Ukrainian].

22. Nora P. (2014) Teperishnie, natsiia, pamiat [The present, the nation, the memory]. Kyiv : TOV "Vydavnytstvo "Klio". 272 s. [In Ukrainian].

23. Nora P. (2005) Всемирное торжество памяти [L'ère de la commémoration]. *Неприкосновенный Запас*. № 2. URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/vsemirnoe-torzhestvo-pamyati.html> [In Russian].

24. Shkoliar M.V., Dudok O.I. (2019) Aktualizatsiia istorichnoi pam'iaty v konteksti natsionalnoi identychnosti [Updating historical memory in the context of national

Historical memory as a factor in the development of Euroscepticism in the European Union

Karaman Kostyantyn Valeriiovych

orcid.org/0000-0003-2965-9661

Postgraduate Student at the Department of International Relations and Foreign Policy
Mariupol State University
Budivelnikiv avenue, 129, Mariupol,
Donetsk region, Ukraine

Euroscepticism is an important factor in the development of the European Union. The phenomenon of Euroscepticism and the factors that influence its spread is a relevant issue in modern political research. Among the factors influencing the spread of Euroscepticism is the phenomenon of historical memory, which actualizes the study of the interrelationship between the above-mentioned phenomena. The paper aims to examine the interrelationship between historical memory and Euroscepticism in the context of the possibility of using historical memory as a tool to influence the formation of Eurosceptic worldviews. The use of general scientific methods and the method of historical analysis have confirmed the importance of historical memory as a factor that has a great influence on the development of Euroscepticism in all EU countries. The study identifies Euroscepticism as an ideology and political practice applied by opponents of the process of forming a pan-European culture of memory, constructing a supranational memory policy, arguing for the unique role of national memory, which they use as an effective means of fighting for political power.

The EU's experience in building a pan-European culture of memory has shown that memory policy has a dual nature. On the one hand, political memory can be an effective tool for consolidation, on the other – it has the potential for conflict. The results show that historical memory is politicized, becoming an instrument of politics. In the EU, political actors actively use the politics of memory for their purposes and in the struggle for power within nation-states. Historical memory has become an important resource for Eurosceptics to expand their influence. The growing importance of historical memory in modern society is due to the loss of a clear picture of the future, stability and confidence, which has led to an increase in public interest in the past. It was confirmed that historical memory could be used as a means of shaping the mass consciousness under the necessary political goals, which made it possible to use it as a factor of disintegration and contributed to the intensification of Eurosceptic sentiment in the EU.

Key words: European Union, Euroscepticism, historical memory, national memory, European culture of memory.